
Dr MILADIN ŽIVOTIĆ

MOGUĆNOST AUTENTIČNE KULTURE DANAS

Tokom svoje istorije čovek je stvarao moral, običaje, pravo, umetnost i druge kulturne vrednosti i tako postao različit od svih drugih prirodnih bića, biće koje živi u kulturnoj a ne prirodnoj sredini, biće koje živi u praktičnom delatnošću očovečenoj stvarnosti, koja je lepa ili ružna, dobra ili zla, humana ili nehumana. Kao *ljudsko* biće čovek može da postoji samo ako je kulturno biće; kulturne vrednosti koje stvara su osnova na kojoj se razvijaju njegova suštinska svojstva — ljudske potrebe, human odnos prema drugim ljudima, potreba da se stvara za drugog čoveka, potreba za vlastitim razvitkom. Sve vrednosti koje je stvorio i stvara, koje je opredmetio u arhitekturi, slikarstvu, vajarstvu, književnosti, filmu, muzici, sve vrednosti koje je stvorio u nauci, u moralu, običajima itd. služe za uspostavljanje specifičnog odnosa čoveka prema sredini u kojoj živi, prema prirodi i prema drugom čoveku, tj. izgrađivanju čoveka širokih idejnih vidika, čoveka čije su prirodne sklonosti, obdarenost, strem-ljenja osnova na kojoj se gradi duhovno i ma-terijalno bogatstvo društvene zajednice u kojoj živi. Kultura je osnova smisla ljudskog života, jer se taj smisao nalazi u samoizgrađivanju čoveka. Tek je postojanje kulturnog čoveka os-nov ljudske sreće jer samo čovek čoveku može stvoriti uslove srećnog života kao što samo čo-vek čoveku može doneti tragediju, patnje, tegobe, surovosti.

Stvarnost po sebi, van čoveka, nije ni lepa ni ružna, ni dobra ni zla, ni istinita ni neistinita, ni napredna ni nazadna itd. Ovakva može da bude samo ljudska stvarnost, kulturna sredina, sistem vrednosti koje čovek stvara ili je stvo-rio u svojoj borbi da ovlada prirodnom i druš-tvenom stihijom i potčini je svojoj svesnoj kon-troli, da tako oslobodi svoje stvaralačke snage. Kultura je proces i rezultat stvaranja očoveče-nog sveta, sveta u kojem čovek gradi kvalitete lepog, dobrog, naprednog, pravednog, istinitog.

Da li je kultura izvršila svoju misiju i do koje mere je čovek danas humazizovano kulturno biće?

U savremenom svetu ima i lepote i humanosti, napora da se život učini lepšim i boljim, ali ima i neljudskog odnosa, destrukcije i zločina. Čovek otkriva tajne prirode, bori se za oslobađanje ljudskog rada, da mašinom zameni ljudski rad, gradi sve lepšu sredinu u kojoj živi, ali i sakati i ubija drugog čoveka. U njemu se neprestano sukobljava humano i nehumano, težnja da se živi u društvu slobodnih ljudi i izgradi svet koji će biti rezultat razbuktales igre oslobođenih duhovnih čovekovih snaga i težnja da se zavlada drugim čovekom, da se njime rukuje, da se po cenu zločina sačuva nejednakost među ljudima, klasama, narodima.

Živimo između kulture i nekulture, između stvaralaštva i destrukcije, slobode i ropstva, materijalnog i duhovnog bogatstva i bede, ljudske odgovornosti i zločina, između angažovanosti i konformizma. Bitka za humanog, boljeg, lepšeg, odgovornijeg čoveka vodi se još uvek borbom za nove uslove života, za nove društvene odnose, u kojima će prirodne sklonosti čoveka podsticati kulturni napredak.

Prirodne snage i energije u čoveku su po sebi neutralne. One mogu biti osnova za nastanak kulturnih vrednosti, ali i za destruktivnost. U kom će se pravcu one dalje razvijati zavisi od čovekove sposobnosti da prevaziđe postojeće granice koje ga još uvek čine nekulturnim i nehumanim. A to pitanje — u kom će se pravcu dalje razvijati čovek i njegova svest — sudbonosno je pitanje naše epohe. Jer, čovek nikada do sada nije raspolagao većom moći da sebe učini slobodnim ili da sebe uništi. Moć koju je uzeo od prirode, saznavši tajnu kretanja njenih atoma, može iskoristiti za ispunjenje vekovnog sna o oslobađanju ljudskog rada ali i za to da tiraniše drugog i ima vlast nad čovekom, i na kraju da uništi sebe. Postoji dovoljno razloga i osnova i za pesimistički i za optimistički odgovor na ovo pitanje.

U našem vremenu započet je proces radikalnog preocenjivanja vrednosti svih u dosadašnjoj strukturi stvorenih kulturnih ljudskih vrednosti. To ima svoju bitnu odliku — savremeni čovek počinje da negira i prevazilazi transcendentna carstva vrednosti, sve ono što su ljudi tokom istorije stvorili kao kulturnu vrednost, ali se i otuđio od sebe i pretvorio u svet onostranih suština kojima se potčinjava, prema kojima se odnosi kao prema cilju po sebi, svodeći sebe na sredstvo i objekat delovanja normi, propisa, zabrana i vrednosti koje je stvorio. Savremeni čovek nastoji da prevaziđe sve ono čemu se klanjao i potčinjavao ne znajući da je on tvorac tih onostranih sila.

Naše doba je doba odumiranja mitova, smrti bogova, nestajanja fetišističke, ideološki izokre-

nute slike čoveka o sebi samome i svetu u kojem živi.

Odnos čoveka prema kulturnim vrednostima koje je stvorio i koje stvara počeo se revolucionarno da menja: čovek postaje svestan da su carstva vrednosti koja su u istoriji ljudskog društva bila shvaćena kao vanzemaljske sile i suštine, kao vrednosti po sebi, njegovo delo, da on nije i ne treba da bude tvorevina tih sila već upravljač svetom, pojavama i odnosima u stvarnosti u kojoj živi.

Naše vreme je vreme samoosvešćivanja čoveka, čovek se nalazi pred spoznajom novih mogućnosti, mogućnosti radikalne humanizacije prirodne i društvene sredine.

Ali, današnjeg čoveka takođe karakterišu i velike granice, prepreke i nove sile otuđenja koje mu se suprotstavljaju svodeći ga na sredstvo tih sila. Rušenjem starih mitova i religija čovek danas često zastaje na pola puta, odumiranje otuđenih vrednosti ne znači uvek i oblik pozitivnog samorazvoja čoveka. Čovek još nije našao snage da sebe shvati kao vlastitog zakonodavca i sudiju, da izgradi vrednosti kojima će se potvrditi kao samosvojno, samostvaralačko biće.

Savremenog čoveka karakteriše izvanredna tehničko-proizvodna moć, dosada neslućeni oblici vlasti čoveka nad prirodom. Istorija kulture prešla je put od vremena kada su čovekova ruka i njegova bio-fizička energija bili jedini izvor energije i jedina pogonska snaga proizvodnje do ere automatizacije i atomske energije. Pojavom automatizovane proizvodnje našli smo se pred onim carstvom slobode o kojem je Marks pisao: »Carstvo slobode počinje tek tamo gde prestaje rad koji je određen nuždom i spoljašnjom svrsishodnošću koja leži u osnovi materijalne proizvodnje...« Sloboda u okviru materijalne proizvodnje moguća je, veli Marks, samo u tome da udruženi proizvođači racionalno urede svoj promet materija sa prirodom — da tu razmenu materije sa prirodom stave pod zajedničku kontrolu, ali ta sfera ostaje za Marksa još uvek carstvo nužnosti. S one strane ove sfere tek počinje carstvo slobode, koje može da procveta samo na razvoju proizvodno-tehničke moći čovekove. To carstvo slobode je izraženo u pojavi slobodnog vremena, u kojem čovek može da razvije svoje stvaralačke mogućnosti, svoju obdarenost i sklonosti. Na rezultatima tehničkog razvoja nastaju nove ljudske vrednosti, nastaje lepota kao slobodna igra stvaralačkih snaga. Čovek proizvodi neutilitarno, ono što nema neposrednu korist u svakodnevnom životu, čovek stvara nove dimenzije stvarnosti kojima humanizuje sebe i svet oko sebe. Ovom neutilitarnom kulturom on ne nastoji da sazna prirodu, da bi ovladao njome, već da sredini u kojoj živi da ljudski pečat, da naslika sebe, da svoje duhovne kvalitete opred-

meti. Kultura nije reproduktivna već produktivna, ona stvara nove *ljudske osobine*, nove *senzibilitete*, nove potrebe bez kojih bi čovečanstvo bilo vrlo siromašno duhom. Ovim neutilitarnim kulturnim vrednostima, čovek u lepoti i slobodi nalazi suštinsku dimenziju svoga bića.

Naučno-tehnički razvitak savremenog čoveka je samo nužan ali ne i jedini i dovoljan uslov za procvat novih oblika ljudske slobode.

U našem vremenu još važi Marksova konstatacija da čovek »vodi dvostruki život, nebeski i zemaljski, ali ne samo u mislima, u svesti, nego i u stvarnosti, u životu; život u političkoj zajednici, gde se on javlja kao društveno biće i život u građanskom društvu, gde je on delatan kao privatnik, gde druge ljude smatra sredstvom i postaje igračka tuđih sila«. Ova podeljenost čoveka na privatnu ličnost zainteresovanu samo za usku, egoističku sferu svog života i »apstraktnog građanina« koji svoju društvenost doživljava preko pritiska autoritarnih sila i normi tek je počela da se prevazilazi. Najvećim delom čovek još uvek živi u društvima u kojima on nije autonomni subjekt društvenih procesa, aktivan učesnik u upravljanju društvom, već objekat delovanja spolja mu nametnutih normi i pravila ponašanja.

U savremenom čoveku zato još uvek postoji raskorak između ličnih interesa, sklonosti, želja i namera i opšte društvenih ciljeva i interesa. Ovaj raskorak, ovaj sukob ličnog i društvenog, karakterističan za svako klasno društvo, u oblasti kulture se ispoljava pre svega u obliku autoritarnih manipulacija ljudima. Autoritarne strukture savremenih kultura ispoljavaju se u stvaranju zabrana, propisa i vrednosti kojima se spolja, heteronomno, reguliše ljudsko ponašanje, kojima se upravlja ljudima, umesto da se u ljudima razvijaju njihove unutrašnje sklonosti i potrebe.

Pravo, moral, religija, politika i druge vrednosti u savremenim autoritarnim kulturama imaju funkciju potčinjavanja ličnih interesa, želja i težnji opštedruštvenim ciljevima. Kulturne vrednosti ovde ne rešavaju socijalne sukobe već ih samo održavaju u stanju nesigurne ravnoteže. Svest savremenog čoveka je još »nesrećna svest«, ona stvara vrednosti koje predstavljaju od pojedinca odvojeni svet po sebi koji svodi čoveka na sredstvo i objekat, ona stalno živi u rascepu između ličnog i opštedruštvenog.

Stanje relativne ravnoteže između ličnog i opštedruštvenog se u društvima autoritarnih, represivnih kultura neprestano narušava. Narušava se pojavom *destruktivne* reakcije ljudske prirode na autoritarne okvire društvenih cenzura. Svedoci smo pojava ne samo novih dostignuća, otkrića i tvorevina u svim domenima ljudske praktične delatnosti već i pojava ma-

sovnih brutalnosti i destrukcija, čiji smo svjedoci bili nedavno, u vreme nacizma. Nacizam je samo organizovani oblik društvene delikvencije, njemu su pripadali ljudi duhovne pustoši, koji su izivljavali lična osujećenja, koja uvek imaju koren u sukobu pojedinca i društvene celine. Autoritarna celina može da pojedinca ostavi duhovno praznim i ništavnim, da u njemu stvori sklonosti za sadističkom nadkompenzacijom lične beznačajnosti. U autoritarnim okvirima čovek je uvek potencijalno destruktivan.

Jedan od procesa karakterističan za duhovnu kulturnu situaciju našeg vremena jeste proces stvaranja tzv. *konformističkog* oblika društvenog ponašanja.

Današnji čovek ne podešava uvek, niti pretežno, svoje ponašanje prema ličnim uverenjima i opredeljenjima već je ono rezultat određenih programa koji mu se nude i unose u njega (naročito sredstvima za masovnu komunikaciju) sa ciljem da se manipuliše njegovom svešću i njegovim potrebama. Ukoliko je birokratija, kao jedna od najznačajnijih pojava savremenog društva, moćnija utoliko je u tom društvu sve više tzv. »spolja dirigovanih ljudi«, ljudi bez lične inicijative, stavova i mišljenja.

Birokratija (koja predstavlja društvenog nosioca savremene autoritarne kulture) guši ličnu inicijativu i stvara čoveka čija akcija ne ide van okvira spolja mu nametnutih normi i ciljeva.

Svojevremeno je veliki francuski pesnik Artur Rembo pisao: »Hriste, o Hriste, večni kradljivče energija«. Religiozna vera u onostrani svet danas nije ni jedini ni najznačajniji oblik čovekovog robovanja vlastitim proizvodima svesti i društvenog života. Danas su to pre svega birokratske društvene strukture i sile koje onemogućuju rascvat stvaralačke aktivnosti oslobođene ličnosti.

Ljudska reakcija na savremene birokratske-autoritarne okvire nije samo religija; savremeni čovek traži nove načine da zaštiti sebe od autoritarnih sistema vrednosti i da svoju svest prilagodi svojim porazima. Jedan od glavnih oblika ovog prilagođavanja je i pojava savremene *potrošačke civilizacije*, čoveka koji je sve svoje potrebe sveo na potrebu potrošnje materijalnih dobara savremene industrijske civilizacije. Umesto bogatstva ljudskih potreba i razvijanja duhovnih, zapaža se svođenje svih potreba na potrebu potrošnje i skupljanja materijalnih dobara, na čulna uživanja i na laku razonodu.

Umesto da materijalno bogatstvo postane sredstvo za oslobođenje i razvoj duhovnih energija, ono čoveku postaje cilj kome posvećuje sve svoje vreme i snage. Savremeni homo consumens nije izraz postignute sreće, već pre granica i nedostataka duhovne kulture čoveka: uz savremenu potrošačku civilizaciju idu neuroze

savremenog čoveka, osećanje nesigurnosti, odsustvo smisla za realnost, odsustvo prave spontanosti. Savremeni homo consumens ostaje objekt kojim manipulišu autoritarne društvene sile i gubi orijentaciju i mogućnost da se tome odupire. On ne živi istinitim ljudskim životom jer ne ostvaruje nikakve kontakte sa pravom kulturom. Pošto je postojanje trajnih i čistih hedonističkih vrednosti u ovoj potrošačkoj civilizaciji nemoguće, pošto su nemoguća čista čulna zadovoljstva, izolovana i preuveličana na račun drugih dimenzija čovekovog života, hedonističke vrednosti savremene potrošačke civilizacije prelaze u svoju suprotnost. Ovo prelaženje u obliku širenja neurotičnog sindroma beleže svi sociolozi — istraživači savremenog građanskog društva.

Jedan od oblika ispoljavanja savremene potrošačke civilizacije je pojava tzv. masovne, pseudo-kulture, pretvaranje stvaralačkih aktivnosti u pasivnu konzumaciju. Zatim, komercijalizam, reklama, stereotipna produkcija raznih vidova lake razonode — služi da se savremeni čovek prilagodi stresovima i osujećenjima. Osujećenja koja čovek pojedinac doživljava u savremenim autoritarnim društvenim celinama su glavni uzroci postojanja potrebe za tzv. masovnom kulturom.

Ta kultura je proizvod naše epohe i postoji kao glavni vid relaksacije čoveka, koji se, kao autentično, samostalno i stvaralačko društveno biće, izgubio ili se kao takav, još nije našao. Razvoj istinske kulture danas je vezan za pojavu onog društva koje će omogućiti i podsticati razvoj ličnog stvaralaštva, koje će razvijanjem ličnih sklonosti prevazilaziti jaz između kulturnih stvaralaca i pasivnih konzumenata. Svođenje čoveka na dodatak mašini u procesu rada i zatvaranje društvenog ponašanja pojedinca u okviru autoritarnih manipulacija stvara potrebu za pseudo-kulturom. Ona je potreba za lažnom nadkompenzacijom čoveka čiji duh mrcvare savremena podela rada, hladni funkcionalni odnosi među ljudima, neprestana borba za vlastitu egzistenciju, stalno osećanje socijalne nesigurnosti.

U čoveku mogu da se jave potrebe za ispoljavanjem vlastitih duhovnih mogućnosti samo kad prevaziđe stanje osujećenosti koje mu nameću granice klasnog društva.

Današnji čovek živi u vremenu u kojem postoji veliki jaz između vrhunske, prave kulture, koja je još uvek svojina samo malog broja ljudi, pseudo-kulture koja se sve više širi na račun naivne ali pravim vrednostima bogate narodne umetnosti i mudrosti.

Sudbina socijalizma, koji znači borbu za afirmaciju ličnih stvaralačkih snaga, zavisi od razvoja prave kulture, koja znači oblik samospoznaje čovekovih snaga i mogućnosti. Socijalizam je pre svega revolucija u razvoju stvaralačkih

snaga pojedinca, tj. njegovog kulturnog bića. Svaka neprolazna tekovina ljudskog rada rezultat je ličnog stvaralaštva i izraza, a oslobađanje tih ličnih snaga od autoritarnih okvira društvene celine postaje onaj uslov od koga zavisi da li će se mogućnosti stvorene dosadašnjom istorijom iskoristiti za ostvarenje carstva slobode, koja znači adekvatno ispoljavanje ljudskih energija.

Mi stvaramo društvo ljudi-samoupravljača. To nije moguće postići ako čovek malo zna, ako je siromašnih potreba, bez ličnih htenja i duhovnih vidika. Nema samoupravljanja bez kulturnog samoupravljača. Socijalizam je društvo slobodnih ljudi, a ljudska sloboda je moguća samo ako čovek ume da rasuđuje, ceni, odlučuje. Čovek može samostalno da donosi odluke jedino ako u njemu postoji određeni fond znanja i vrednosti, ako je kompetentan da sudi. Sloboda ne znači slobodu da se postupa bilo kako, već humano, ljudski, kulturno. Socijalizam nije samo materijalno bogato društvo već i društvo oplemenjenog čoveka, čiji su svest, htenja, ciljevi i potrebe izvor sreće drugog čoveka, a ne izvor tragedije, zla i neljudskosti. Socijalizam je istovetan sa kulturom jer se bori za humanog čoveka, koji će živeti u svetu koji je pravo opredmećenje njegove invencije, stvaralaštva, u svetu koji je rezultat oslobođene spontanosti. Marks je celokupan dosadašnji razvoj čoveka nazvao predistorijom. Prava čovekova istorija treba tek da počne, istorija u kojoj će čovek stvoriti nove dimenzije svoga duha i opredmetiti ih u novoj lepšoj stvarnosti. Kad čovek prevaziđe okvire klasnog društva, koji ga otuđuju od drugog čoveka, kad prevaziđe autoritarne stege izvan tog društva, nestaće i drugog pola njegove pocepanosti: egoizma, destrukcije i konformizma. Socijalistički humanizam počiva na veri da će čovek, oslobođen autoritarnih stega, razviti u neslućenim razmerama svoje stvaralačke sposobnosti i graditi novu stvarnost, humanijih dimenzija i nove humanije strukture.